

Baba eğitimi çocukların eğitimini belirliyor

Ozan Bakış*

Yönetici özeti

Kuşaklar arası eğitim hareketliliği fırsat eşitliği açısından çok önemlidir. Bu araştırma notunda Türkiye'deki kuşaklar arası eğitim hareketliliğini Avrupa Birliği ülkeleri ile karşılaştırıyoruz. Elde edilen ilk sonuçlar Türkiye'de kuşaklar arası eğitim hareketliliğinin görece düşük olduğunu ortaya koyuyor. Yaşlı kuşaklar açısından iyice yüksek olan hareketlilik farkının genç kuşaklara gelince kapanmakta olduğunu görüyoruz. Eğitim eşitsizliği bakımından Türkiye hala en kötü eğitim dağılımına sahip ülkeler arasında yer alıyor.

Kuşaklar arası eğitim hareketliliğinin önemi

Demokratik toplumlarda liyakat ve fırsat eşitliği bireylerin toplumsal konumlarını belirlemede önemli bir yere sahiptir. Fırsat eşitliği olmaksızın liyakat tek başına toplumsal konum belirlemede adil olamaz. Kuşaktan kuşağa aktarılan erdem, zenginlik, bilgi vb. unsurların mevcudiyeti durumunda bazı fertler liyakatin esas olduğu durumlarda bile hep daha avantajlı olacaktır. Bu sebeple liyakat kadar, kişilerin toplumsal konum açısından belirleyici olan unsurlara eşit erişimi de önemlidir. Bir kuşaktan diğerine aktarılan en önemli unsurlardan biri beşeri sermayedir. Beşeri sermayenin doğrudan ölçümü mümkün olmamakla beraber, eğitim beşeri sermayenin en önemli belirleyicisidir. Bu sebeple ebeveyn eğitiminin ne oranda çocukların eğitimini belirlediği, başka bir deyişle kuşaklar arası eğitim hareketliliği toplumsal hareketlilik için çok önemli bir yere sahiptir.

Bu araştırma notunda Türkiye'yi Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ile karşılaştırmak suretiyle kuşaklar arası eğitim hareketliliği açısından Türkiye'nin nerede durduğunu irdeleyeceğiz.

Kuşaklar arası eğitim hareketliliği

Yöntem

İktisat yazınında kuşaklar arası eğitim hareketliliğini ölçmek için yaygın olarak kullanılan yöntemlerden bir tanesi korelasyon katsayısıdır. Korelasyon katsayısı çocukların eğitiminin hangi oranda ebeveyn

*Betam, ozan.bakis@eas.bau.edu.tr

eğitimine bağlı olduğunu ölçer. Bunun için temel olarak aşağıdaki basit regresyonu esas alır:

$$S_C = \alpha + \beta S_E + u$$

Bu basit regresyondan elde edilen $\hat{\beta}$ (regresyon katsayısı) kuşaklar arası eğitim hareketliliğinin bir ölçüsüdür. Ebeyen eğitiminin (S_E) bir yıl artışı, çocuk eğitimini (S_C) $\hat{\beta}$ kadar artıracaktır. Hareketliliğin yüksek olduğu toplumlarda bu katsayı sıfıra yaklaşmaktadır.

Ne var ki, regresyon katsayısı bir kuşaktan diğerine eğitim varyans farklarını (eğitim dağılımının zaman içindeki değişimini) dikkate almadığından $\hat{\beta}$ 'nin dağılım açısından önemine dair bir şeyler söylemek mümkün olmayacaktır. Örneğin, $\hat{\beta}$ bir standart sapmaya eşitse kuşaklar arası eğitim bağımlılığının görece yüksek olduğu, yok eğer $\hat{\beta}$ bir standart sapmanın onda birine eşit ise bu bağımlılığın görece düşük olduğu söylenebilir. Bu sebeple iktisat yazınında regresyon katsayısı yerine kuşakların eğitim dağılımını da dikkate alan korelasyon katsayısı kullanılır. Korelasyon katsayısı işin özünde düzeltilmiş regresyon katsayısıdır. Düzeltme, regresyonda orijinal eğitim yılı yerine, standardize edilmiş eğitim yıllarını kullanmaya dayanır. Bir değişken standardize edilirken her bir gözlemde ortalama değeri çıkarılır ve standart sapma değerine bölünür (bkz. Black ve Devereux, 2010). Standardize edilmiş eğitim yıllarının bir kuşaktan diğerine varyansı ve ortalaması aynı (sırasıyla bir ve sıfır) olduğu için bu yeni regresyondan elde edilen katsayı (ρ , korelasyon katsayısı) yukarıda değindiğimiz kusurdan muaftır. Matematiksel olarak

$$S_C^d = \rho S_E^d$$

şeklinde ifade edilebilir. S_C^d ve S_E^d sırası ile çocuk ve ebeveyn düzeltilmiş (standardize edilmiş) eğitimlerini ifade etmektedir. Regresyon katsayısı ile korelasyon katsayısı arasında şu ilişki vardır (sd standart sapmayı ifade etmektedir)

$$\hat{\rho} = \hat{\beta} \frac{sd(S_E)}{sd(S_C)}$$

Kuşaklar arası eğitim hareketliliğini ölçmede kullanılan diğer ölçüt Shorrocks endeksidir. Bu endeks, çocukların eğitim seviyesinin ne ölçüde ebeveynlerinin eğitim seviyesinden farklılaştığını ölçmeye yarar. Birden fazla eğitim seviyesi olduğu için genelde aşağıdaki matris şeklinde gösterilir. Örneğin, Türkiye için bu çalışmadan elde ettiğimiz hareketlilik matrisi şu şekildedir:

		Çocuk eğitimi			
		İlkokul	Ortaokul	Lise	Lise üstü
Ebeveyn eğit.	İlkokul	63,9	16,5	14,8	4,8
	Ortaokul	13,6	34,4	40,8	11,3
	Lise	10,6	25,5	44,8	19,1
	Lise üstü	6,1	17,9	44,3	31,7

Bu matris her bir eğitim seviyesinde bulunan ebeveynlerin çocukları diğer eğitim seviyelerine nasıl dağılıyor onu göstermektedir. Dolayısıyla, her satırın toplamı 100'dür. Eğer yukarıdaki matriste sadece diagonal hücreler doluysa her çocuk ebeveyni ile aynı eğitim seviyesinde bulunuyor demektir ve bu durumda eğitim hareketliliği hiç yok demektir. Aksine, diagonal dışındaki hücreler dolu ise hareketlilik

olduğu anlamına gelir. Benzer şekilde Shorrocks endeksi sıfıra yaklaştıkça hareketlilik azalır, sıfırdan uzaklaştıkça hareketlilik artar.

Görüldüğü üzere Türkiye’de babası ilkokul mezunu olan çocukların yaklaşık yüzde 64’ü yine ilkokul mezunu olmaktadır. Yüzde 17’si ortaokul, yüzde 15’i lise ve yüzde 5’i üniversite mezunu olmaktadır. Türkiye ile ilgili çarpıcı diğer bir bulgu babası üniversite mezunu olan çocukların yaklaşık yüzde 45’i lise mezunu olurken ancak üçte biri üniversiteyi bitirebilmektedir. Bu rakamları daha iyi anlamak için aynı hareketlilik matrisini Türkiye’yi de kapsayan tüm AB verisi için oluşturalım.

		Çocuk eğitimi			
		İlkokul	Ortaokul	Lise	Lise üstü
Ebeveyn eğit.	İlkokul	35,7	21,4	26,7	16,2
	Ortaokul	4,9	25,4	46,2	23,5
	Lise	2,0	14,5	55,2	28,3
	Lise üstü	2,3	11,0	30,1	56,6

Görüldüğü üzere babası ilkokul mezunu olan çocukların daha yüksek eğitim seviyelerine geçişleri daha fazladır. Sadece üçte biri, babası gibi, ilkokul mezunu kalırken (Türkiye’de bu oran yüzde 64 idi) yüzde 21’i ortaokul, yüzde 27’si lise, yüzde 16’sı üniversite mezunu (Türkiye’de bu oran yüzde 5 idi) olmaktadır. Buna karşılık babası üniversite mezunu olan çocukların yaklaşık yüzde 57’si yine üniversite mezunu olmaktadır ki bu oran Türkiye’de yüzde 32 civarı idi.

Veri

Bu bölümdeki karşılaştırmalar için 2004 ve 2008 yıllarına ait Avrupa Sosyal Anket (“European Social Survey”, ESS) verileri kullanılmıştır.¹ ESS 2002’den beri iki yıl aralıklarla düzenli yapılan bir anket olup ankete her seferinde değişmekle otuz civarı ülke katılmaktadır. Katılan ülkelerin çoğu AB üyesi olsa da bazı yıllar Türkiye, Rusya Federasyonu gibi ülkeler de katılmışlardır. 2008 yılında aralarında Türkiye’nin de olduğu 29 ülke, 2004 yılında ise 26 ülke bilgisi mevcuttur. Daha detaylı bilgiye Dipnot (1)’de verilen linkten ulaşılabilir.

Tabloları oluştururken ebeveyn eğitimi olarak baba eğitimini kullanmayı tercih ettik. İktisat yazınında sosyal hareketlilik için ebeveyn gelir ve eğitimi olarak genellikle babanın gelir ve eğitimi tercih edilir. Sosyokültürel sebeplerle kadınların eğitimi ülkeden ülkeye çok farklılık gösterdiği için genelde görece daha homojen olan baba eğitimi tercih edilmektedir. Ülkelerin gözlem sayısı 579-2751 arası olduğu için kuşak oluştururken beşerli yaş grupları yerine onarlı yaş gruplarını tercih ettik. Türkiye için 2004’te 1856, 2008’de 2416 gözlem vardır. Yaş gruplarımız, böylece, 1935-1944, 1945-1954, 1955-1964, 1965-1974, 1975-1984 oldu. En yaşlı kuşak 64-73 yaş grubunda iken en genç kuşak 24-33 yaş grubunda yer aldı.

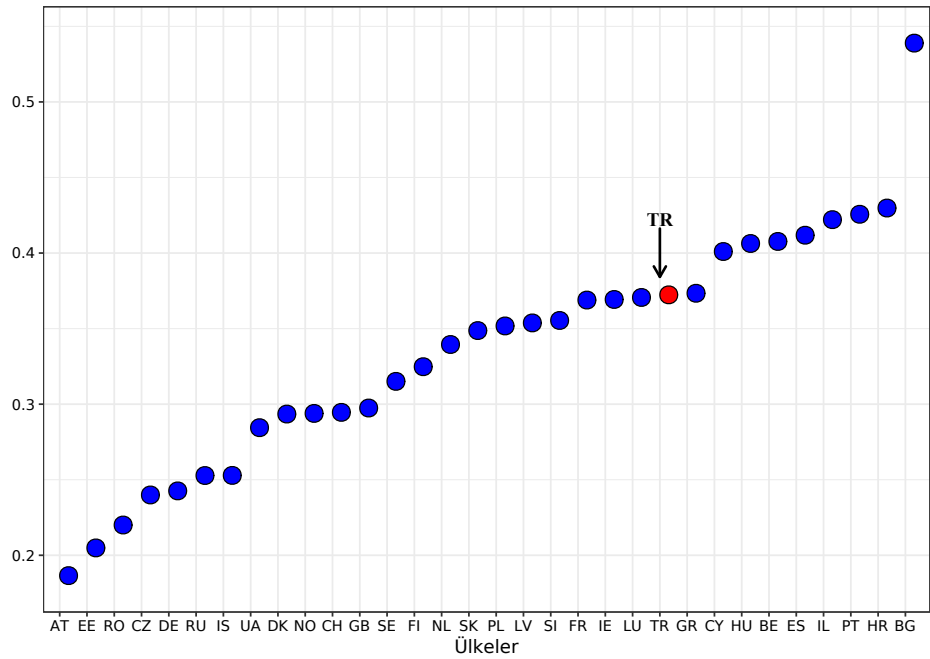
¹Avrupa Sosyal Anketi verileri <http://www.europeansocialsurvey.org> adresinden sisteme kayıt olduktan sonra ücretsiz olarak indirilebilmektedir. Tek kısıtlama ticari kullanıma müsaade edilmeyiştir.

Kuşaklar arası eğitim hareketliliği: Korelasyon katsayısı

Daha önce korelasyon katsayısı arttıkça, ebeveyn eğitiminin çocuk eğitimini daha çok belirlediğini dolayısı ile kuşaklar arası eğitim hareketliliği ile korelasyon katsayısı arasında negatif bir ilişki olduğunu belirtmiştik. Şekil 1’de gördüğümüz üzere Türkiye, görece, az hareketliliğin olduğu ülkeler arasına girmektedir. Bulgaristan (BG), Hırvatistan (HR) ve Portekiz (PT) gibi ülkelerde ebeveyn eğitimi Türkiye’ye kıyasla daha belirleyici iken Yunanistan (GR), Fransa (FR), İrlanda (ES) ve Lüksemburg (IL) Türkiye’ye benzer bir korelasyon katsayısına sahiptir. Avusturya (AT), Estonya (EE) ve Romanya (RO) eğitim hareketliliğinin yüksek olduğu ülkeler olarak öne çıkmaktadır.

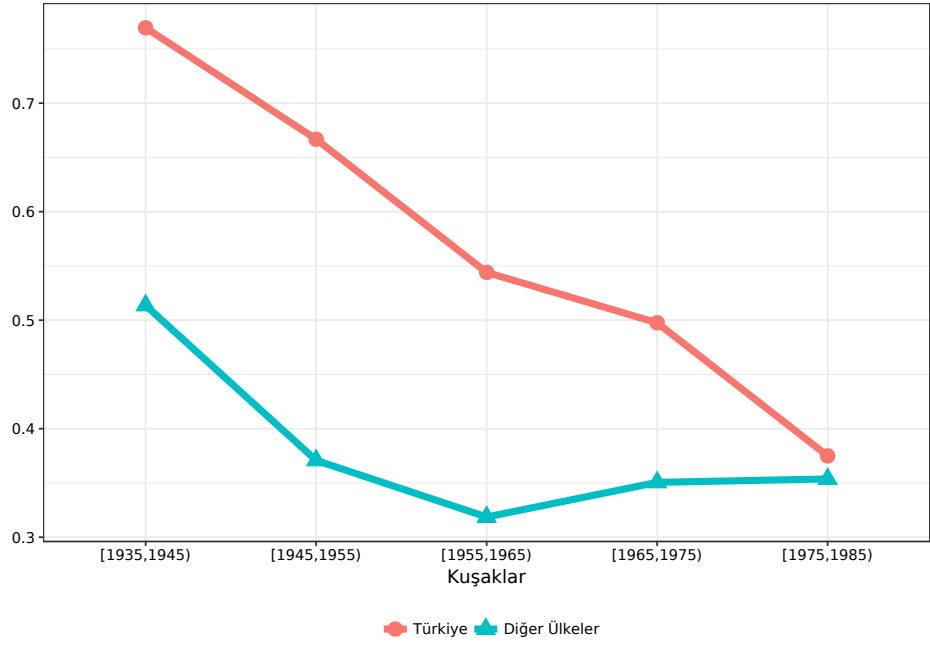
Kuşak bazında hareketlilik Şekil 2’de verilmektedir. Her ülkeyi ayrı ayrı vermek yerine Türkiye ve diğer ülke ortalamaları ile kıyaslanmıştır. Üç nokta öne çıkıyor. İlk olarak, Şekil 2’de görüldüğü üzere Türkiye’de her kuşak bir öncekine kıyasla daha fazla eğitim hareketliliğine sahiptir. Neredeyse lineer bir ilişkiden söz edebiliriz. İkinci önemli saptama, diğer ülkelerde sadece en yaşlı kuşak (1935-1944) ile diğer kuşaklar arasında büyük bir fark söz konusudur. 1945 ve daha sonra doğumlular için eğitim hareketliliği çok az değişkenlik göstermektedir. Son olarak, görece yaşlı kuşaklarda Türkiye’de eğitim hareketliliği diğer ülkelerin hep gerisinde seyrederken, zaman içinde bu azalarak en genç kuşakta (1975-1984) bu fark neredeyse sıfırlanmıştır.

Şekil 1: Korelasyon katsayısı

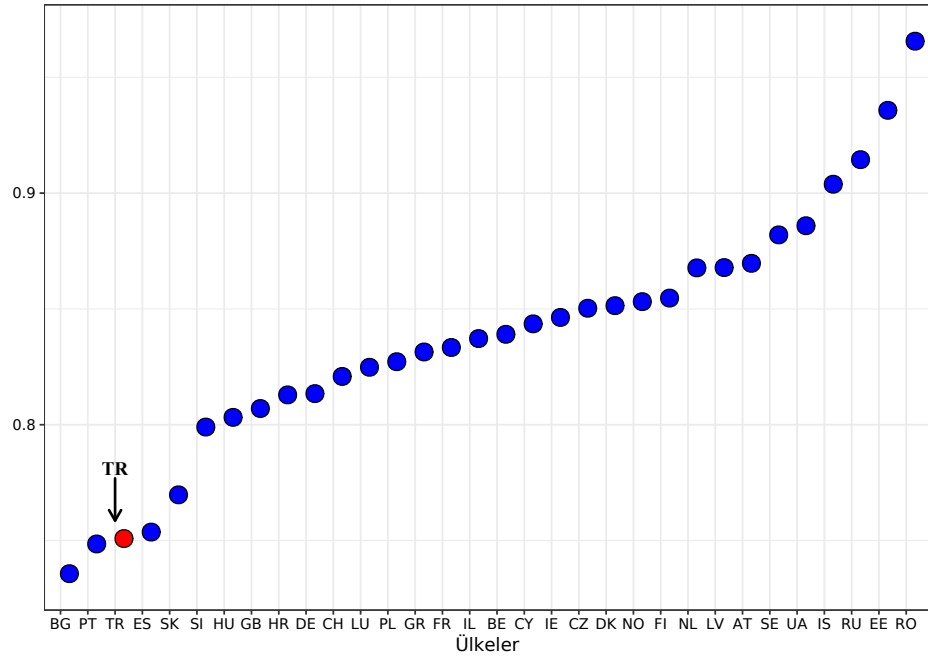
Kaynak: BETAM, ESS.

Şekil 2: Korelasyon katsayısı - kuşak bazında

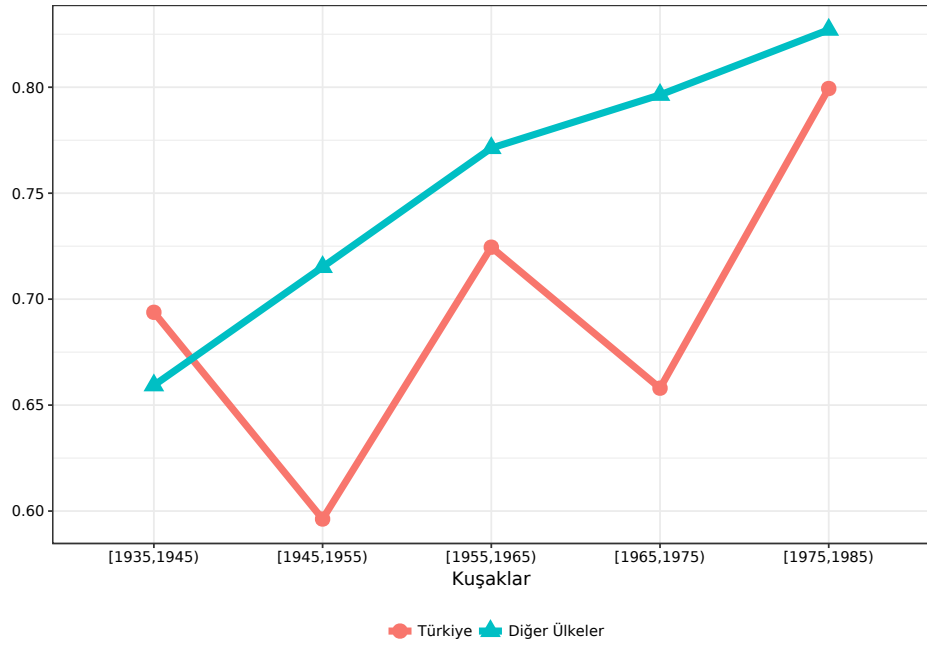

Kuşaklar arası eğitim hareketliliği: Shorrocks Endeksi

Şekil 3: Shorrocks endeksi

Şekil 4: Shorrocks endeksi - kuşak bazında

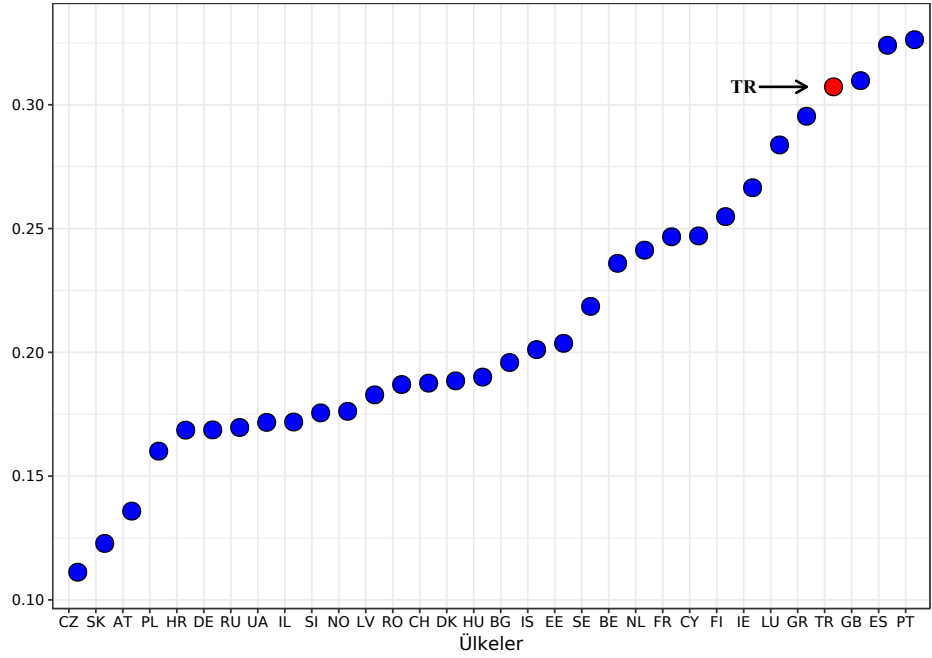
Kaynak: BETAM, ESS.

Diğer hareketlilik ölçümüz olan Shorrocks endeksi sonuçları ülke bazında Şekil 3'te verilmektedir. Shorrocks endeksi arttıkça kuşaklar arası eğitim hareketliliğinin arttığını hatırlarsak Rusya (RU), Romanya (RO), Estonya (EE), İsveç (SE) ve İzlanda (IS) ülkeleri yüksek hareketliliğe sahipken Türkiye, İspanya (ES), Slovakya (SK), Bulgaristan (BG) ve Portekiz (PT) düşük hareketliliğe sahiptir.

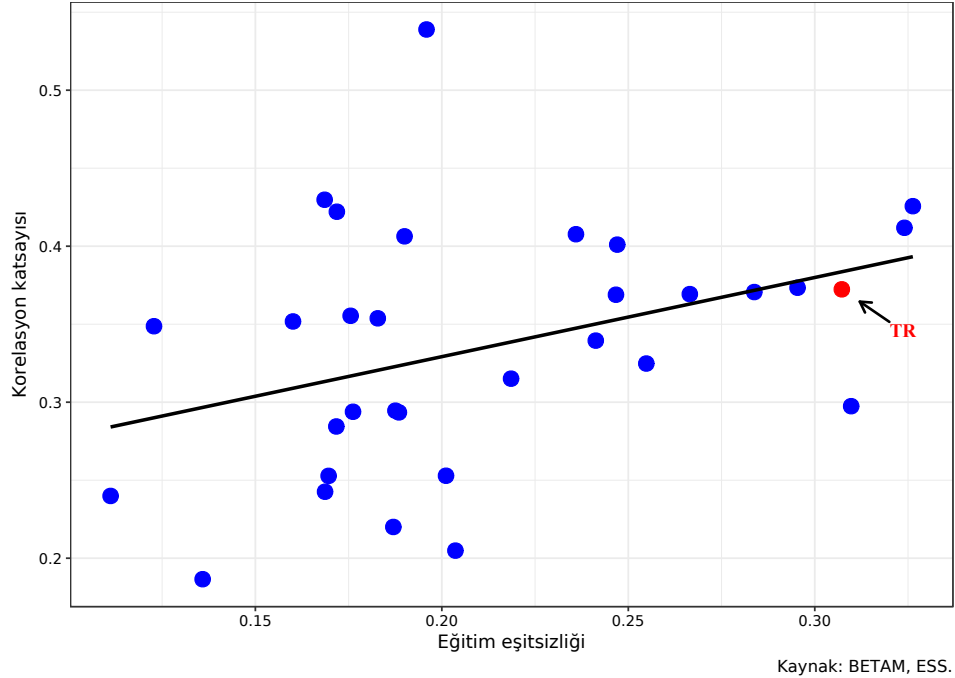
Şekil 4'te görülen kuşak bazında Shorrocks endeksi sonuçları ile Şekil 2'de verilen korelasyon katsayısı sonuçları paralellik göstermektedir. Buna göre, genç kuşakların eğitim seviyesi, babalarının eğitim seviyesinden, yaşlı kuşaklara kıyasla, görece daha bağımsızdır. Daha yüksek bir kuşaklar arası eğitim hareketliliği anlamına gelen bu saptama hem diğer ülkeler hem de Türkiye'de gözlemlenmektedir. Gözlem sayısı görece daha az olduğu için Türkiye'ye ait Shorrocks endeksi değerinde bir kuşaktan diğerine yüksek varyans olduğu dikkat çekmektedir.

Şekil 5'te ülke bazında eğitim eşitsizliği verilmektedir. Eğitim eşitsizliğini standart Gini katsayısı olarak ölçtüğümüz için endeks değerinde bir artış eğitim dağılımının daha çok eşitsiz olduğu anlamına gelmektedir. AB ülkelerine kıyasla, Türkiye'de eğitimin daha eşitsiz dağıldığı sonucu çıkmaktadır. Türkiye ile benzer eşitsiz dağılıma sahip ülkeler olarak Yunanistan (GR), Birleşik Krallık (GB), İspanya (ES) ve Portekiz'i (PT) görüyoruz. Şekil 5 ile korelasyon katsayısı sonuçlarını özetleyen Şekil 1 ve Shorrocks endeksi sonuçlarını özetleyen Şekil 3 arasında benzerlikler olduğunu da dikkatinize sunmak isteriz. Türkiye, İspanya, Bulgaristan gibi ülkeler hem kuşaklar arası eğitim hareketliliğinin düşük hem de eğitim dağılımının eşitsiz olduğu ülkeler olarak karşımıza çıkıyor.

Şekil 5: Eğitim eşitsizliği

Şekil 6: Eğitim eşitsizliği - Sosyal hareketlilik ilişkisi

Gelir eşitsizliği ile sosyal hareketliliği beraber değerlendiren güncel bazı çalışmalar (Andrews ve Leigh, 2009; Corak, 2013) gelir eşitsizliği ile sosyal hareketlilik arasında ters bir korelasyon olduğunu göstermektedir. Benzer bir ilişkinin eğitim eşitsizliği ile kuşaklar arası eğitim hareketliliği için de geçerli olduğunu Şekil 6 bize göstermektedir. Eğitim eşitsizliği arttıkça korelasyon katsayısının arttığı (dolayısı

ile kuşaklar arası eğitim hareketliliğinin azaldığı) açıkça görülmektedir. Türkiye, eğitim eşitsizliği göz önüne alındığında kendisinden beklenen bir korelasyon katsayısına sahiptir. Fakat bu beklenen sonuç pek de arzulanan bir sonuç değil maalesef.

Kaynakça

Andrews, D., ve Leigh, A. (2009). More inequality, less social mobility. *Applied Economics Letters*, 16(15), 1489-1492.

Black, S. E., ve Devereux, P. J. (2010). Recent developments in intergenerational mobility, NBER Working Paper No. w15889.

Corak, M. (2013). Income inequality, equality of opportunity, and intergenerational mobility. *Journal of Economic Perspectives*, 27(3), 79-102.